

Сутіні вечера, зачувши про кражу золотого прядив, вилзли й собі з глибоких долин: їм теж золота захотілося. Та запізно: золота вже не було й сліду. Тоді, роздратовані, вони подерлися вгору битись із тим козаком у синьому жупані: певне він був усьому виною. Козак зараз же одкинув на синій жупан залізну кольчугу, але зробилась ніч і видно було, хто кому перця дав. Тільки чути було, як у пітьму тупотіло двадцять копит по шляху до Балти. Часом я лишався останнім і довго дививсь на чотири спини, які мірно то здвигались, то опадали. Ох, як мене кортіло вихопити свій самозввод: «раз! раз! раз! раз!»—і полетіти рівним шляхом прямисінько в хатинку Костя..

Вже коло півночі розвели ми коней по хазяях у тому селі, звідки я «по отамана» вирушив, і сам отаман із Фотієм глибокими ярами, потім через цвинтар, провели мене до школи. Вчителі приємно схвилювалися, коли ми веселими товариством вперлися в їхню кімнатку. Тут умовились, в який день і де знову стрінемось (звичайно, було тільки призначено місце, куди по мене прийдуть, а не так, щоб сам отаман на мене чекав: не з тих він був, що кладуть пальця в рот). Я віддав їм свій карабін і ноган і раптом відчув, як це добре бути собі мирною людиною: йти або їхати, куди заманеться, й не чекати, що другий з отим дурним причандалом, забачивши його при тобі, зараз же: бах! бах!..

Побажавши ще раз успіху моєї розвідки в тилу ворога, отаман із Фотієм пірнули собі в темну ніч. Я вже примірювався, який з кутків учительської хатинки пом'ягше, коли раптом учителі повідомили мене, що я ночуватиму у панотця... Щеб пак! Це вже був не якийсь там завхудсектор, а сам... (увага!) представник центрповстанкома, пан отаман Степовий!..

РОЗВІДКА ОТАМАНА СТЕПОВОГО.

— Змучились, певне?—співчутливо питала мене білява попівна.—Два тижні на коні! зітхнула вона...

— Чого там! Не такого ще бувало!—гордо кинув я, цілком не пригадуючи, коли це я в життю був таким завзятим кіннотчиком.

У привітній віталі на широкій канапі вона зробила мені постіль.

Я дививсь, як розіслалися білі, як сніг, простині, тривожно думаючи: «Біда! Видко буде, як яка, упаси боже, не вдержиться при мені».

Урочисто подали мені миску з водою, мило, рушник. Я поталапався тільки для чемности; соромився попросити лопату й шкребницю. Зївши три вечері (попівна, видно, вже отаманський апетит знала), щільно зачинив двері й озирнувся: чи не побачить ніхто? Але видно ніхто мною так не

...крім ночі, яка приплюснула до вікна чорне око. «Фанат» — подумав я до неї: «ти надто стара, щоб тебе привертати», і з насолодою обернувся у мавку. Правда, мені бракувало: наприклад, риба'ячого хвоста. Та байдуже: лягав собі в запашне ліжко, фукнувши на каганець, і коли б через три хвилини мене повісили на гак у стелі замість отої лампи, я б, певне, висів би так само нерухомо, як і вона...

Через десять годин соняшний промінь проліз у вікно й з півгодини лоскотав у мене під носом золотим пір'ячком, аж поки я не чмихнув. Продер очі й довго міркував: де ж це я опинився? Аж нарешті пригадав, що я отаман Степовий. Приємно посміхнувшись (щеб-пак! такий ранг за дві тонкі служби!), я з достоїнством визирнув у суміжний промінь. — Зараз, зараз! — Запобігливо привітав мене голос полівани й через мить мені принесли миску з водою, мило, риб'ячки. Проробивши знов те, чого вимагала чемність, я ретельно приготував апетит на сніданок і не помилився: вистачило б на троїх. Довідавши, що я за троїх упоратись умію, я щиро подякував полівану за прихильність до козацького роду й призначував на розвідку...

Спробував взяти підводу, як завхудсектор, але возили тільки податок і коней не було вільних. Сперечатись не варт було, бо я підробив дату своєї командировки: як у гніві примічається? А йти було далеченько, особливо не відпопадає це після походу, який таки добре стомив мене. Тільки через те я засидівся по дорозі у вчительки з карими очима. Та й похитати не вадило... Правда, взагалі чомусь не поспішав після того, як вона, побачивши мене, раптом густо почервоніла, засміялась і сховалась у куток, ніби покаране за дитячу дівчу...

До лісового кублечка дістався вже зовсім поночі. Бідна ніч з радощів так заверещала, ніби раптом десяток мишей зачало їй за космір. Пампушка теж зраділа...

— Насамперед грійте казан із лугом та пошукайте десь північну подрубше, — попросив я й через годину ретельно вивчаючи наслідки козацького життя на своєму тілі. Аж де через годину вже нїжився у тепленькому ліжку. Ох, який же це річ: запашна свіжа білизна та чистесенька постіль! Ще й з ніжною колисанкою!..

Уранці я писав Костю:

— Приїжджай в лісове кублечко. Дуже хочу побачитися з тобою. З нетерпінням чекаю на тебе. Отаман Степовий.

Записана поїмка до Балти опівдні, а смерком Костя вже приїждує. На цей раз він не сердився. Певне зворушила його стара дружба: до отамана дослужився, а старого приятеля навіть так нещасного журналіста, не забув.

— Ой, боялися ж ми за тебе! Думали, вже загинув... встиг він шепнути мені, гаряче стиснувши мою руку. Коли панночки спитали, чи не лишити нас на-сам для наради, я сказав. — Ні! Навіщо? У нас од вас таємниць нема... Справді міг чудесно при них оповісти Костю про весь свій похід Хлопець, звичайно, зрозумів, що йому робити. Аж коли йому зупріло, так старався мозок записати стенографічно в пам'яті моє оповідання. Виклав йому теж і свої міркування про те, де, приблизно, мала оперувати банда. Прарешт отамана ще рано було думати: треба було наперед добре вивчити поле його організаційної праці: оті глибини, де він міг сховатися кожен мить цілком безнадійно. Довго ми так собі стиха розмовляли. Кость питав, а я ще раз оповідав йому цікаві місця. Тим часом панночки приготували таку вечерю, що я аж злякався за бідні редакторські щелепи: такої праці їм завдав Кость. «Нічого, заспокоїв себе: «назавтра вони знов дістануть безсрочну відпустку, нехай пороблять».

Спати поклали Костика, правда, на долівці: вже не було місця, але тепленько й м'якенько. Я дуже хотів, щоб він спав зі мною. Але квітка рішуче запротестувала: та ж не мойому ліжку для одного місця ледве вистачає!..—Хіба?—спитав я невинно. Замість відповіді квітка втікла в кухню. Там, розумієте, стільки праці було, що ніяк не могла її скінчити, аж поки я не допоміг...

Наранок Кость на воликах (звичайно: якийсь там редактор) вирушив до Балти, а я на добрих конях (щоб пак отаман) — до свого штабу. Але не більше, як через годину після свого тріумфального від'їзду, я вже побачив першу ознаку наближення крутої зміни в моїй кар'єрі, яку розпочав був так блискуче...

Набігли хмари й почали ретельно заліплювати снігом очі, ніс, обличчя—все! Ніби вирішили, що з мене, наприклад, вийде добра снігова баба. Кохаючи дуже жінок, я сам зовсім не мав охоти обернутись у жінку та ще стару й негарну й тому з головою накрився свитою (нехай буде курган! все ж—поезія, а то—баба!) коли здивоване: «О! незмінного Дмитра витягло мій ніс із його захистку: коло саней стояла вся біла постать Янковського. «Певне в бочку з медом вскочив, а потім у пуху викачався»,—подумав я весело, але враз осікся:

— Сідайте: підвезем,—запрошував Дмитро.

— Я й пішки дійду,—якось замерзли в повітрі його слова, а очі колюче зиркнули у відповідь на моє привітання. Коні шарпнули й він слизнув назад. Я оглянувся, щоб іще раз побачити його обличчя. Але біла завіса вже вкрила його.

— Що таке?—думав я й ніби хтось реп'яхів напхав мені по-під груди...

Чекати на отаманова гонця я мав у кароокої вчительки. Я вже гадав, що тут буде новий допит і їхав до неї, як у загусле болото з головою ліз. Яка ж то приємна несподіванка була, коли стрів мене веселий вигук:

— Нарешті!.. Хлопці вже під саму школу підходили. З прикрости, що вас нема, обходцю одному ноги поперебивали: надумав дядько їх спинити.—сміючись, оповідала вона й її голос тремтів глибокими нотками, які так, в дужках, казали тим часом: «А я дуже рада! Хіба ж я можу вірити своїм сумнівам, коли... коли я так дуже радію?»

Дмитро пішов і дізнався, що хлопців на селі нема: після історії з обходцем лишатись було небезпечно. Треба почекати до завтра, а як ні—самому йти до другого села.

Чекати, кажучи по ширості, зовсім було б добре, як би не візита Янковського: прийшов увечері, пив чай, а потім години з дві розводив ляментациї на сутужне лісове життя й на те, що от Пшоника побито й взагалі нема жадних надій...—Що ви на все це скажете?—нарешті виразно запитав він.

«Те, що ти—дурень»,—подумав я, ніяк не розуміючи його глибокодумного підходу, й одрубав:

— Як вам сутужно, тікайте в Румунію. А мені, наприклад, і тут добре.

— Щеб пак!..—не втерпів він.

«Ну, й іди під три чорти!»—вилаявся я в думці, а сам гостро спитав:

— Що?!

— Та нічого, проковтнув він... Однак, моя різкість, очевидно, збила його з пантелику, бо на прощання він став привітним і розповів, як скорше зустріти отамана...

НЕ БАВСЯ ЖАРОМ...

Бо попече! Є діти, які довго не можуть засвоїти цієї мудрости. Певне я до таких належав, бо ще й досі божевільно люблю оте радісне й пекуче живе золото... Що—золото!—воно таке мертве, жирне, гідке, а жар—о, як непереможно тягне завжди мої пальці до тої жагучої радості! Що потім пухирі—байдуже!—про них я вмію забувати...

Ввечері була нарада й вирішили, звичайно, те, чого мені хотілось: щоб я поїхав до Одеси, звязавсь із закордоном і дістав інструкцію на дальшу «працю». Певний того, що цю інструкцію я зумію дістати і в Одесі, без закордону, я весело виходив соняшним ранком зі школи, тримаючи курс на канцелярію, де мав дістати підводу. Коли—шасть! Янковський... (На нараді його не було). Дізнавшись, куди йду, так собі, лагідненько:

— Лишайтеся на вечір: цікаві справи є,—каже.

«Еге-ж! Справді—цікаві»,—ураз кумекнув я, а сам та про людське око:

—Е, ні! Треба їхати. Вчора так вирішили... Як що важко то може мені зараз скажете?

—Та ні! Нехай вже, коли вернетесь,—відповів він уважно розглядаючи сніг на землі: воно ж цікаво, чи багато його за ніч випало...

Звичайно, підводи для мене не знайшлось: довелося таки відкласти поїздку на завтра. Сповідання про це Янковський вислухав так, ніби він чудесно бачив, як я походив до канцелярії, забувши, очевидно, як усередину потрапити, та вернувся додому: а про підводу мені горобці під стріхою розповіли: вони ж знають!..

Янковський ліг спати на ліжку одного вчителя, а я залишив позицію на ліжку другого й став терпляче дочікувати вечера, від нічого робити будуючи десятками плани: як вони скажуть так, то я так і так, а як так, то так; а сам знав, що буду говорити цілком несподіване для самого себе, без слова і вчинки, як зерно, посипляться з тої віялки, яка без моєї участі отам десь (обов'язково в потилиці) перевів ці плани плюс щось таке, чого ніякі плани не можуть передбачати: оті, ніби електричні токи від людей, на які мій мозок так чуйно завжди реагував... Щоб мати його цілком свіжим та гнучким, я скоро змінив віником усі оті плани в кутку, спробував причинити свою клуню й лишити її порожньою, але, коли сміття неслух'яно полізло з кутка насередину, рішуче взяв книгу й читав доти, доки не стемніло. Тепер можна було помріяти. Наприклад, про лісову казку, або про карооку вчительку, або... О, цих «або» вистачило до того моменту, коли шибка задзьоркала й через хвилину всунулись отаман і Фотій.

Побачивши мене, вони здивувались:—Не поїхали?

—Та он,—хитнув я головою на Янковського,—у пані уповноваженого справи якісь є.

—Що таке?—відразу учув тривогу отаман.

—Та потім,—заспокоїв його байдужним тоном та й почав оповідати про свою останню подорож: він увесь кудись їздив, щось дізнавався, ніби й справді організації працює.

Діждався, коли всі заспокоїлись (для дужчого вражіння а тоді й каже:

—А я маю відомості, що пан (він назвав моє прізвище) співробітник «губчека».

Раптом стало тихо, тихо. Всі ні мур-мур! Отаман і Фотій вп'ялись у мене грізними очима, а за моєю спиною я виразно чув, як затрепихався жах: там принишкнули вчителі й хлопці із співчуваючих.

Це було в першу мить. А в другу мій стілець затріщав од мого крутого руху і я здивовано вигукнув:

— Що таке?! Здивовання було шире, бо такої точної інформації я не сподівався. Ну, там чекіст взагалі, а то саме: губчечіст!.. Однак, із перших слів Янковського, якими він відповів на моє здивоване запитання, я зрозумів, що то було так: випадково. Насамперед: я урочисто обіцяв балтським комуністам на друге грудня знищити бандитизм.

Я щиро розсміявся й доповнив інформацію:

— Розумієте, зробили величезні збори: всі балтяне зійшлись. І тут вселюдно я зробив урочисту обіцянку, щоб усі знали, чого я до лісу поїхав, і вас про те сповістили...

Прес, яким прикрутило стелю кімнати, трохи відпустив і в мене з'явилась надія, що мене принаймні в цю ніч не зарубають. Я твердо й насмішковано спитав, які ще докази?..

Ну, звичайно: документи й арешти по моїх слідах!.. Документи? Тут плутанина. Ясно! То в мене самого якось щасливо переплутались дати й виходило, ніби «чека» взяла в нарості документи тоді, як вони вже були в моїх руках. А арешти... Хіба це доказ? Може й справді за мною стежили. Та й де ж «по слідах»: лісове кублечко ціле й Дмитра не заарештовано!.. А сам із тугою: ех, не треба було чипати «совхоз» і хутір!..

— Що ж ви скажете в своє виправдання? Це Янковський до мене.

— Виправдання? Та я не бачу обвинувачень!.. А в тім... І мій голос набрав дзвінкості й сили: я випускав свій сорокап'ятисантиметровий, якого приберіг на кінець... — Коли б я був чекістом, хіба я так (натиснув я на так) поведився б у поході? Скажіть, будь ласка (так отруйно: будь ласка), на який біс чекісту ризикувати своєю головою без усякої мети? Адже ж представнику закордона зовсім не треба лізти першим у бій і відступати останнім...

— Ого! подумав я, помітивши, як просвітліли очі Фотія: «не тільки голову, а ще може й справу не програно. Тепер тільки час виграти»...

Словом, мені все було ясно: в останній час «чека» виробила новий метод боротьби — щоб неутралізувати, так мовити, діяча повстання, вона пускає чутку, ніби він співробітник «чека». А зі мною це мало буги особливо пікантно: адже ж «чека» мала рацію сподіватись, що повстанці мене живим із лісу не випустять?

Фотій виразно зареготав у відповідь на моє запитання.

— Ото ж! — підхопив я, а моя пропозиція була така: насамперед перевірити джерела чуток; можливо, що так можна потрапити на справжнього чекіста чи на близьку до «чека» особу (ясно: я мав на увазі інтелігенську ганчирку);

далі—спитати про мене людей, яким, я гадаю, отаман по-рить (і я назвав осіб, яких дійсно отаман добре знав і знав за своїх); нарешті,—щоб не було місця дурним балачкам од цього дня я ні на крок од повстанців; ясно: коли я справді чекіст (я посміхнувся глузливо), у лісі та по-сільських хатах під постійним доглядом я не з'умію звязатись із «чека» а після перевірки моєї особи ми всі майнем закордон, і вже ясно скажуть, хто я...

Глибоке мовчання, яким відповіли присутні, я по-вісному трафарету з'ясував, як згоду. Як раз до речи від по-мені принесли вечерю. Отаман галантно запросив мене їсти, а сам тим часом напружено думав.

— Добре,—нарешті вимовив він.—Однак розкажіть на свою біографію: ми врешті вас так мало знаєм...

— Цілком слушно!—охоче згодивсь я й почав спокійно оповідати. Напружений момент минув, нерви враз розскри-тилися і розмякли і я ледве втримував себе од сну. Наскоро доїхав до кінця свого досить довгого оповідання. Потім виробили план перевірки моєї особи, й тут виявилось цілком несподіване для мене підозріння лісовиків: вони думали, що я—не я, бо про мене, як українця, вони справді де-що чули, але, мовляв, мене давно розстріляно, а моїм ім'ям користується звичайнісінький чекіст; на щастя, в мене була своя фотографічна картка і я попросив показати її нашим спільним знайомим.

Нарешті отаман заявив:—Хлопці, спати,—й поспішно умотитись на ліжку. Фотій ліг коло нього. Янковський з ліжка й не сходив: він був слабкий, і мені довелося лягати на долівці. Та хіба мені було до того?!

Як тільки всі угомонились, поснувши хто з храпом, хто із сопінням, крім одного зі співчуваючих, який куняв, сидючи коло дверей (наказано вартувати мене, подумав я), втомив мене враз зіскочила й голова стала такою свіжою, ніби я тільки прокинувся після довгого кріпкого сну. Я розумів, що це перевтома, й силувався тримати голову цілком порожньою. Але незабаром, як бульби на воді під дощем застрибали на сірій поверхні бездум'я уривки пережитого: то грізні отаманові очі, то розрізане надвое сутінне жорстоке обличчя Янковського, то дикий регіт Фотія... І нетерпляче крутнувся із боку на бік, сів: не помагало. Тоді вчепився за один із настирливих малюнків і почав, як би сталося так, то вийшло б те й те... Й через хвилину вже лялалась плавно фантастична історія, як колисанка, покоючи нерви...

Зробив пробу: вийшов надвір. Вартовий глянув на мене, глянув на отамана, що спав, і не пішов слідом. Не знаю—чому...

Постояв трохи, ковтаючи чудове свіже повітря. Темна ніч жарила:

«Йди до мене! Хіба ти знаєш, що взавтра тим дикунам припаде на думку?»

«Так, хіба я знаю»...—відповів я й раптом гостро відчув, що я—полонений!

«Гей, на волю!»—рвануло мене в чорну запашну безодню так, що я мусив був учепитись за двері й силоміць витягнути себе в задушну, смердючу кімнату, де туберкульозно блимала забута лампа...

«КЕПСЬКА СПРАВА»

сказав я йому. Він співчутливо хитнув головою.

Щеб пак: був отаман Степовий, а став—спійманий бандитами чекіст!.. Такий вибрих долі хоч кого примусить мудро зауважити:

«Кепська справа»...

«Що ж робитимемо?»—спитав я його. (Хто—він? Все одно... Скажім, отой сірий зімовой день, що так настирливо заглядав у віконце).

Ніякої розумної поради він не міг мені дати... Отаман і Фотій хропли, як коні, на пічці; хазяїни пішли до церкви, зачинивши зувні двері на колодку. Звичайно—дурниця! Я міг, наприклад, кішкою дряпнутись на горіще, зробити дірку в даху та й—гай, гай!.. Але що з того? Отак з'явилися: розшифрували й утік?.. Та мої власні руки мені носа розквасили б і повідирали отой довгий (поетичний! Щоб тебе...) чуб на дурній голові!

«А звичайно—дурній!»—підтвердив я, ніби хтось сумнівався у цьому. «Розмяк! Ганчирці довірився... І, взагалі, на який біс було повіт втручати?! Зайця злякався, Холмс нещасний... У!»—понохав я свій власний кулак, який міркував, на який бік повернути оте правило над собою: чи праворуч, чи ліворуч?..

Тоді йому (не кулаку, а, скажім, дню сірому) стало шкода цієї безумовно видатної частини могого обличчя. Він подумав і пригадав:

«Зброя Фотія й отамана у них під головами. Але жусь рушницю, здається, з набоями хазяїн поніс у холодну хату»...

«Ну?»—настороживсь я: «зброя для полоненого велике діло».

«Отак: тихенько в холодну хату рип!»—гаряче зашепотів він: «знайти там рушницю, обережно: чма—ак! Ага, набій у дулі; тоді назад сюди... тільки ледве-ледве вийти: дзік!.. Прицілитися добре й—ббах!! Дві голови враз!.. Ну, що?»

«Гм! Нічого собі»,—пустив я крізь зуби, щоб він не дуже задавався. А сам:

«...Отаманові чоботи взути (до речі як!—мої ботики вже давно заповіт написали), його сиву шапку на голову, паском з ногоном кожух кенгуровий підперезати; френч теж нічого... (рішуче, я вже лісовим духом дихав)! Сів і чекаю. Коли зирк у вікно: сунуть... Ага, господиня із сином завернули до сусідів. Краще: менше галасу!..Ось колодка скреготнула й через мить хазяїн білий, як стінка, поточився з переляку назад у сіни. А я грізно: «Мовчок! Я уповноважений «губчека»! Коні—через мить!.. Як що: хату спалимо, з землею зрівняємо... Поки не вернись із Балти, нікому—ні мур мур»... О, вони мовчати вміють, оці приятелі лісовиків... А під вечір зачорніє на горбку кіннота... Треба—з лісу, щоб хлопці в селі не дізнались. Вночі—облава»!..

Я вже глянув на двері, коли раптом пригадав, що головного в цьому блискучому оперативному плані не вистачає.

«Ну, чого ж ти?»—затурбувався він: «час іде»...

Правди не хотілось казати. Я спробував одбрехатись:

«Еге ж! Поціль дві голові враз!.. Бо ж на другий стріл не буде часу. Диви: віконечко між коміном і муром; сюди стрільну. Один, скажім, лишиться спати, а другий скочить, як звір, враз—за комін, і поки я поверну дуло та набой викину, мене з-по-за коміна: бах! Із ногана»...

«Не бреш!»—ткнув він мене носом у саме віконечко: «бачиш?»..

Дійсно, дві голови як навмисно лягли: від края віконечка, на який для опору можна було покласти дуло, рівна лінія проходила крізь скроні одної й упиралась межі очі другої...

Далі я критись не міг. Глянув ніяково вбік і сказав йому стиха:

«А як ти гадаєш: міг би я, наприклад, утопити цуценя?»

Йому сором стало за мене: така ганчирка!.. А я дививсь у сіре вікно й думав журливо: «Й чому воно так?! От, скажім, лечу я верхи на коню в атаку на банду. Кулі свистять. Дзик! зхрестилася моя шабля. Рраз! Його шабля блиснувши полетіла вбік: висмикнув її з його руки.—Наші коні загризлись... Тепер»... Стоп! Далі—ніяк... «Ог і зараз: так мирно, гарно сплять дві голові й раптом—брр»! Аж млосно стало...

«А чи ж не до того ти ведеш справу, щоб оті дві голови куля прострелила. Це ти, лицеміре, можеш?»—отруйно зашипів він, присівши в куток.

«Можу!»—огризнувся я. «Йди під три чорти!»—порадив я йому, ніби три чорти, то, наприклад, як три явори, й добре зробив: колодка справді скреготнула й увійшов господар (ще б застав непростеного гостя)! Господиня до сусідів не

пійшла, а теж показала у хату, скинула свитку й, попоравшись коло пічки, поставила на стіл щось запашне та приємне...

— Семене, Фотію—обідати!—штовхала вона прокляті хлопці, які зовсім не розуміли, як мене, кортіло до столу сісти.

Нарешті вмились і посідали: отаман під богами, я коло нього, а Фотій насупроти. Или довго й смачно, ще раз переконуючи мене, що контр-революція куди ліпше революції на своїх синів дбає...

Тільки тепер, добре поївши, я раптом відчув смертельну втому після вчорашнього допита й безсонної ночі. Я попросивсь у холодну хату, мене там зачинили (щоб ненароком чужі не зайшли: еге ж!) і я, залізши під кужух, з насолодою віддався свіжому повітрю, самоті й спокою: зрештою й на той світ не вадило показатися зі свіжою головою...

Прокинувся я вже у темряві. Надворі певне мороз прикрутив, бо мій ніс був як огірок із діжки. Віконички білили у північ своїм білим мережевом. Дзвякнула клямка й у мою хату зайшла господиня. — Спите? — гукнула вона. — Ходім вечеряти.

Отаман і Фотій сиділи на припічку, як горобці на черешні, готові вмиг пурхнути на пічку, коли ввійде хтось чужий: зазвичай, треба було ховатися від сусідів, бо ж на селі багаті й бідні живуть у переміжку...

Поставивши вечерю на стіл, господиня взяла двері на защібку.

— Скажу, вітер одчиняє, як хто, — вимовила вона, — а то—неділя, ще завітає хтось ненароком...

Після вечері похрестились на богів, подякували господарів і вирудились у путь: отаман в один бік (задля моєї справи, як я зрозумів), а я з Фотієм у другий; він мав комусь передати мене, а сам іти кудись далеко теж через мене. Словом, завдав я їм праці.

— Хоч тобі що, не скажу, де ми й куди мандруємо, — казав я невинно Фотію, плутаючись із ним глибочезними яругами, а сам чудесно намалював би на папері весь план місцевості: тільки ж це мені й лишалось, що мовчки все примічати, бо й раніш я не питав ні назв, ні прізвищ, а тепер годі було про то й думати... Ось хатки, де ми шукали першу ніч отамана; тільки ми йдем од лісу; ось вулиця, завулочок до лоз, а ось і хатинка на горбку... О, певне в неї скоро весілля з ясным місяцем, бо милуються вже зовсім прилюдно!

«Дзьорк, дзьорк, дзьорк—ту-ту-ту...» «Свої!» (пошепки). «Одиний, діду!»

Дід там десь усередині рипнув дверима, човгнув засовом і з'явив срібною бородою до місяця.—А це хто?—показав

він на мене.—Чоловік,—відповів Фотій. Певне дід як раз у цьому сумнівався, бо зараз же мовчки поліз на піч...

Вхаті у пітьмі сиділо ціле товариство: Кирило, Юхим, ще пара хлопців справжніх і пара кандидатів. На долівці мняко шарудів очерет.—Чули?—спитав я стиха, намагаючись коло себе голову Кирила, яку пізнав по пов'язці.—Чув!—здогадався він, про що я питаю, й обурено додав:—Дурниці!..

Товариство тим часом глузувало з отамана.—А той бугай, що—до організації взявся?—питав хтось.—Та...—І в темряві весело зареготали жарти, яких отаману краще було не чути.

—Подивлюсь я на вас, хлопці,—обізвався дід із печі,—орли! Невже собі справжнього отамана не знайдете? Он же є новий чоловік: відважний, вчений... (Певне вже він там когось на пічці розпитав).

—Цього чоловіка ми ще не знаєм,—рипнув у відповідь Фотій і на хвилину настала ніякова тиша.—Дуже добре!—занотував я собі тим часом і хутко-хутко ткав собі свою мережу...

Днював я з Кирилом, який, звичайно, мене не стеріг. Та я вже й не думав тікати. Де там? Банда розвалювалась; це ясно. А в таких умовах можна було ще гой-гой скільки діла наробити!..

Ночували знов у діда. А під ранок (чергу вартових видно було призначено) взяв мене під свою опіку ще зовсім молодий хлопець, ну дитина. Правда, він був дуже грубий та товстий: прямо—Тарас Бульба. Але картошкою ніс і пухкі губи виглядали зовсім по дитячому, а в невеличких очах світилась проста діточа довірливість. Спочатку він мене насмішив: як ішли по темних вуличках, витяг ноган і тримає його за дуло, як гирлигу. Певне, було наказано зброєю на поготові тримати (рушниці в нього не було). Потім, пізнавши мене за пару днів, на які мене було йому, видно, доручено, він вже соромився своєї ролі конвоїра. З лісовиками звязався він цілком іздуру: був ні за що, ні про що присуджений до концтабору, здається, за «Просвіту» (бувало тоді й таке!); втік, не витримавши голоду; переховуючись, злигався з лісовиками; от і він—лісовик. Од нього ж я дізнався, що й Кирило з Юхимом майже в такий самий спосіб у лісі опинились: оговором загнали їх туди, от і мусили були до банди прилучитись. Та хіба тільки вони? Правда, були й такі, яким в лісі й довіку жити. Були клятві вороги нового життя, синки зруйнованих революцією багатих господарів... Словом, банда бандою: ліс усе крив і всіх зводив до купи...

Хоч і добре мені було з Петрусем (ім'я хлопця), а я зрадив, коли на третій день він передав мене самому отаману (Фотій ще не вернувся): якось спокійніше було бачити його перед собою. Хто його знав, що він там задумує за спиною?

А більше всього я боявся, щоб вони не повтікали всі, покинувши мене на бобах. Так усе смішно переплуталось, що й не відомо, хто кого тримав у пазурах: чи вони мене чи я їх?.. Правда, на їхньому боці була така перевага, що в найліпшій разі я міг сподіватись видертись на волю. Не більше!.. Ну ж справді: беззбройний запідозрений чекіст у руках бандитів. Що думати про якусь перемогу? Але стільки було в мені багаторости, радості життя, віри в щастя, що часто під густе отаманове хропіння я марив, як триумфально повезу його вештованого до Одеси... Правда, бувало й так, що через ці електричні токи я раптом відчував круту зміну в думках отамана (я не помилявся, як перевернув потім). Тоді (треба ж життя своє боронити) під його густе хропіння я тихенько тягнув до себе його карабін. Ось витяг, ось він у мене. Тільки прикласти дуло до скроні, спустити обережник, раз! за зичок... Не можу! Я кидав карабін і вже не лаяв себе. Ну, справді: дві людини (все такі: людини) день-у-день удвох. Яюсь уже навіть звик до нього. Й на тобі: мертва туша з діркою в скроні. Брр!..

Нехай там хтось інший десь, колись... Тільки не влажною рукою!..

— Хто це витяг мій карабін? — питав, прокинувшись, отаман.

— Я! — відповідав я рішуче, світло дививсь на нього і в моїх очах дзвонили соняшні дзвони: «Я дужчий за тебе! Бо ти на мойому місці б убив!»..

— Навіщо? — питав він.

— А так, щоб показати: коли б я був чекіст, я міг би забити вас, — весело сміявся я. Отаман хмурился, бо в голові його робилась каша.

А я радів... Що — куля! Та ще й сонного... Не штука так. А от так: бути цілком в їхніх руках і все ж їх живими піймати! Оце триумф!.. І я сам не знав, чи це божевільне завзяття, чи просто мені, ганцирці, рішучості бракує?..

А сітку на них було з чого плести. Хіба ж я не знав, наприклад, що я — «гонець із-за кордону», «вчена людина» — дуже потрібний йому. Хто ж інший міг краще підтримати в ці сутужні, останні місяці його престиж серед козаків і серед дядьків?.. О, це ж чудесно виходило: прийдемо в яку-небудь хату. — Що новенького? — питають довгі вуса або борода. — Все гаразд, все гаразд! — готова відповідь у отамана. — Он вони (про мене) звідти: спитайте!.. «Вони» спочатку мчать щось невиразне (тільки на вустах невиразне, а в голові найвиразнішу лайку), але таки доводиться їм свою красномовність виказувати. І заможненькі дядьки тануть у рожевих мріях про повернення своїх сорока чи п'ятидесяти десятин, а тіточка тим часом: і борщику, й вареників у сметані, й узвар на солодке... Словом, престиж на славу виходить!..

Ясно, що доводиться отаману подумати: чи, одрубавши голову, пустити його під лід, чи нехай собі. Врешті, що як і чекіст: ну що ж він зробить отак по хатах. Але ж не може бути: досі не вбив... Ну й задача!..

ОРГАНІЗАЦІЯ Й ПРОПАГАНДА.

Безумовно, щось було. Він біг такий збентежений, що аж мене сум узяв. Удзрівши через віконце його сиву шапку й заклопотане обличчя, я чомусь раптом зрозумів, що мені погрожує велика небезпека й Дмитро (це був він) біжить боронити мене. Він влетів у хату, привітався зі мною, густо почервонів (це він уперше бачив мене в новій ролі спійманого чекіста: цікава роля!) і зараз же почав про щось тишкуватись із отаманом та Фотієм. Звичайно, мене зовсім не обходило, чого вони там тишкуються. Мені, наприклад, захотілося полежати на пічці, а вони сиділи коло столу: досить далеко...

Коли раптом Дмитро покликав мене по імені й по батькові. Згук його голоса був такий, що я легко, як пір'ячко, злетів із пічки й присів до них.

— Пробачте,—почав він... О, чого там! Вони ж мусили були так зробити... Я їм так щиро пробачав, що аж слюзи зворушення мені набігли на очі! О, я не так ще зробив би. Насамперед, не треба було нічогісінько мені говорити... І я виклав такий план перевірки своєї особи, що коли б хоч наполовину його вони виконали, певне давно вже моя голова окремо від тулуба поглядала б зі дна річки крізь кригу на небо. Я того не знав, що таку саму долю мала б моя голова, як би випадково Дмитро не стрівувався в той день із Янковським.

— Біжи скорше, коли хочеш, щоб той професор жив ще, бо, здається, сьогодні хлопці його стукнуть: обридло вже їм,—між іншим сказав він Дмитрові.

Були там ще підозріння, але вже зовсім смішні. Наприклад, дядька лісової квітки тому не арештовано, що він мій помішник, теж співробітник «чека». Я його встиг загітувати, коли гостював. Бо я ж усе можу!..

Я щиро розсміявся такій комбінації.—Ну, а ви—теж мій співробітник?—спитав я Дмитра.—Вас теж не арештовано. Але й на це було з'ясування... Тоді я взяв і без труда розплутав їм це хитродумне прядиво.

—Хто ж би тоді знав усе про «совхоз» і про хутір?—міркував Дмитро. Виявилось, що відважний хлопець продерся в лікарню, де зумів бачитись із хорими на тиф арештованими й від них дізнався, що їх питали в «чека...».—Та вас же саміх могли взяти,—здивувався я,—вас певне досі просто не знаходять: через недбалість...—А в мене в кішені ноган був,—відповів він,—п'ять куль їм, шоста—мені..

— Ага!—вигукнув отаман, який тим часом напружено думав, — певне—вона... Й вони знов почали тишкуватись... —Зона!—вирішили врешті переконано... Звичайно, я мало цікавився тим, хто це «вона». Досить із мене було, що це не я. А коли дізнався, що «її» вже давно заарештовано й вона, певне, в «чека» все розповіла, й зовсім перестав про неї турбуватись: певне, що туди помста лісовиків не досягне!..

А через день я вже ніжно тиснув до серця повернутий мені карабін. О, тепер вже не те! Тепер могло, наприклад, статись так: ідем удосвіта з отаманом глибокими яругами. Я лишивсь на мить: обмотка розв'язалася... Й раптом—у досвітній тиші дзвінке й грізне: «Бережись, отамане»!.. Він—тікати? Ніколи!.. Дж-ба!.. Ага, тепер і я можу: хіба ж я гірше його поцілю?..

Ну, скажіть, будь ласка: хіба не з лицарського роману? Благородний Гідалго і т. д... А щоб тебе, інтелігенська ганчирка!

Мрії мрізки, а було в нас із отаманом і поважне діло: організаційна праця! Хочете знати, яка? Можна.

Після смачної вечері, наприклад, вареники в сметані (не зле?), хрестимося вдячно богам у кутку, потім—зирк на віконце! Ого, чорне, аж вилискує.

— Ну, гайда! — командує отаман. Збираємось так собі поважно, поволі... Справа справою, а над нами не тече ж?.. Виходимо. Спочатку дуємо в лози. Тут сідаємо на колоду й починаємо нараду. Голови зборів нема, слова нема в кого просити й тому довгий час панує глибоке мовчання. По кризі, певне, гуляє мороз, бо чути, як вона тріщить (він, дідусь сивий, тяжкий)!.. Нарешті, вирішивши, що дискусії досить, бо справа вже ясна, я роблю конкретну пропозицію, коротеньку й ділову:

— До вдови!

— Якої?—питає з місця отаман. Я даю пояснення...

— Тц!—чмокає журливо він,—пси люті: сусідів збудять... Я чудесно розумію, що сусіди то така мерзота, що вранці обов'язково заведуть: «і хто це так пізно до Горпини ходив»? Звичайно, хлопці (не лісові, а прості). Ну, а хлопці (нарід дружний): ти був? ти—був? Ні!.. Маєш! Вдова нових хлопців завела. А ну засядемо, підглянемо, хто такий? Еге, якісь із рушницями!.. Тут із прикрости та ревнощів можна й «пред-козаману» бовкнути. Словом—біда! А Горпина—славна молодиця, щоб її...

Одначе, я не втрачаю надію.—Може не вчують?—подаю їй щасливу думку: ми, справді, як то кажуть, насобачились так підходити, що й собаки не чули...

— Гайда!—вирішує отаман. На вулицю визираємо с по за тину: не варт обход спокушати. Правда, отамана давно знають в вічі й його грізного: «щоб ні гу-гу!» як вогню

боятися, але... хто його знає? Чимсь новим починає повітря смердіти!..

Деремося по кручі. Дерево зрадливо протягає нам на поміч гилку й раптом: тр-р-р!.. аж луна покотилась. «Гум, гум, гум, гов, ап, ап!» — дружно й запально обзивається на горі численне товариство. — А... — завзято лається отаман і раптом змінює план праці: — До Ярини!..

Котимося сміючись у яр. Звідти беріжком струменя до замерзлого ставу, сковзаємось весело по кризі, гепавмо зі сміхом і за півгодини ми вже в Ярининій чепурній хатці. — Так пізно! — солодко тягнеться вона зі сну, а очі їй блищать, ніби вона й не спала, а з гулянки.

— Де Омелько? — питає отаман. Звичайно, йому тільки Омелька й треба!..

— В обході, — воркотить молодиця... Ну, скажіть, чи ж не геніяльний організатор цей отаман?! Прямо чує, де саме організації бракує...

— Треба було б до Прокопа піти: по підкови, — гризе його сумління, — вже давно коні в лісі під доглядом хлопців на коваля чекають, — через Дністер не поїдеш некутими. Але хіба ж так просто — здобути третій номер підков, коли дядьківські коні на другий? Або залізо на саморобні... Не той тепер час, коли все під рукою. Нехай хлопці в лісі почекають...

Я й не заперечаю: можна й до Прокопа. Там і переночуємо... Еге ж! Хіба ж лицар-козак лишить молодицю самісіньку ночувати? А як злодії! Ну що вона, бідна жінка, робитиме?!..

Словом, отаман вже поскидав усю амуніцію, чоботи сохнуть коло припічку, а онучі на коміні. Я знаю, що він охоче послав би мене на прогулку під три чорти. Але ж я людина вихована й не буду дочікуватись такого запрошення. Мене раптом розбирає сон, я лізу на пічку й засипаю під таку колисанку:

«Бався, хлопче, бався!.. Тим, у лісі, обридне чекати (вже казали мені) й вони майнуть до банди. А банда... Невже ж її після моїх вказівок не намацають? А курінний — стратег хоч куди. Бався, хлопче; Румунії тобі не бачити!..»

Але не все ж — організація. Пропаганда, наприклад, теж потрібна. Ми й не забували про неї... Іноді (коли вечерея була надто пісна) ми виходили тільки смеркалося, й тоді ті ж лози були свідками такої сцени:

Отаман Заболотний: «А не вадило б завданки попоїсти. Хоч би у бабусі Параски: добра»!..

Отаман Степовий: «Еге ж! Не дарма бабуся все біблію читає: сподобив її господь на хист до завданки»...

Отаман Заболотний: «Га-га-га»!.. (регоче, значить).

Отаман Степовий: «А в дядька Тимона, здається, кабана шмалили: ковбаски після завданки не завадять?»

Звичайно, ні! Словом, план готовий. І обидва отамани вирушають у похід...

Трохи згодом: «Ну, скажіть же, що новенького?»—«Все гаразд, усе гаразд! От вони звідти, розкажуть»... А, щоб тобі! Хіба ж була така умова, що йому—організація, а мені—пропаганда?! Дякую красно за такий поділ...

ЛІСОВИЙ ЗВІР.

Зрештою: хто ж він такий?

Не раз дививсь я на його фотографію (потім, коли для нього самого вже все скінчилось): грізно здвинуті брови над лютими очами... О, справді славетний отаман! Трохи не три роки тероризував два повіти. Двічі Балту брав і «тоді його козаки розрубали загітним жінкам черева й ще ненароджених дітей підіймали на шаблі»... (Це з оповідання «культурної сили»...).

Але не тільки на фотографії. Бачив я його теж у життю таким, коли він оповідав про те, як вони «рубали їх»... Не в бою: то окремо, а так: піймають,—комуніст... Що, кулю на нього витратити?! «Комуніст» було дуже широке поняття. Не обов'язково член партії... Врешті, все залежало від отаманової волі...

—Тисячу двіста з лишком поклали,—вихвалявся він і, певне, не перебільшував. О, коли б небо було не дурна порожнеча, мальована про людське око синькою, а справді «твердь», давно б воно впало від стогнів і проклять матерів, батьків, сестер, братів, дітей і жінок замучених ним жертв!.. Часто я диву дався: як з такого моря крові виринув усе-таки звичайнісінький веселий сільський парубок, не дурень добре попоїсти, чарочку випити, з молодицями пожартувати. Отої дурної культурної хвороби—муки сумління він не знав, цілком не шкодуючи своєї жертви. Правда, революційний час взагалі знизив вартість людського життя до ціни ганчирки. Але в нього це було, так мовити, не придбане, а цілком природне, своє... Взагалі, безпосередності й простоти в ньому було через край. Справді, дитина балтських яруг, байраків та лісів (гарні ж вони там!)..

Хоч він був не простий: учивсь... Он у тій школі садівництва, через садок якої ми не раз уночі переходили.—Добре зміг яблука красти!—пригадував він,—на зиму обов'язково тільки ям наховаю, а потім потрохи перетягаю в скриню. Товариші дивуються: що це вона в мене без дна?.. Бунтарем був...—пригадував він далі і, як живе, виростало хлопча зі жвавими чорними очима, як вогонь палке й бурхливе; гарне, певне; це потім літа роздули так обличчя, роздали оті щелепи, синькою мазнули по товстих губах... Потім—ефрейтор у кінній гвардії (не пам'ятаю, якої частини). Генеральська

дочка закохалася... Хотіли дружитись та раптом бридке стало здоровому парубкові оте аристократичне курча...

— Знаєте,—мріяв він—розвів би я тут садок, пасіку поставив би; дивіться, яка гарна моя батьківщина—засміявся він,—а кажуть, що в мене палац... Ось він який! Ніч старано притрушувала мокрим нафталіном землю (згадала: коли вже хутро облізло), й ми сховались під дах на срубі, який мені чомусь завжди нагадував Полінезію (я вже не раз бачив цей палац знаменитого отамана).—Отак, почав будувати, та й певне вже не скінчу,—говорив він зі щирою тугою селянина-хазяїна й я охоче вірив його бажанню кинути все, докінчити хату і... забути, що він «начальник чорноморської дивізії», що може... ну, хіба ж так-таки й не буде зміни?!

Отак, прийшла контр-революція, довго шукала. Знайшла оте запале чоло, оті важкі щелепи. О, з цього будуть люди! В перший раз як повстали дядьки проти «разверстки», знайшли його, на коня без сідла посадили: «веди нас на Балту». Й повів! Дядьки торби грабованим добром набгали, а він здобув собі свою долю. І пішло!..

Сам він на добро не зазіхав. Мав дві пари білизни, френч, подерті штани й підтопані чоботи. Кожух-кенгуру, сукном критий, зняли йому хлопці із забитого командира-сибіряка та сиву шапку.—Ось де моє добро,—клав він руку на карабін та ноган,—є ще шаблюка. І в нього це гарно виходило. Але, щоб він був таким завзятим воякою, того б не сказав я. Фотій, Юхим, Кирило—о, вони були куди відважніш за нього!..

Коли банда перед тим, як зарубати «комуністку», по своєму звичаю спочатку примушувала жертву зазнати жах гірший за смерть, отаман не приставав до компанії. Заслуга, звичайно, не така вже велика. Але ж не треба забувати, що все-таки: «лісовий звір»... Для нього й це—лицарство! Не вимагати ж, щоб він і хлопцям не дозволяв?! Бо ж хлопці—хлопці! Нехай собі бавляться...

Надзвичайно добрий мав інстинкт небезпеки. Якусь дикунську гостру спостережливість до того, що могло стати загрозою його життю. Всі свої плани я мусів був міркувати тоді, коли він спав, або на самоті. Бо інакше я чудесно бачив, що він чує мої думки. Й це не була моя фантазія: кілька разів я мав тому безперечні докази... Властиво, цей живий інстинкт, дужий первісною силою природи, був причиною всьому: й тому, що його ніяк не могли піймати, й тому, що банда під його приводом завжди виходила сухою з води. Зрештою, він боронив тільки своє життя. А цього хисту мав він стільки, що на цілу банду вистачало...

О, я охоче вірив йому, коли він оповідав:

— Лежу собі під черешнею: літо. Коли бачу: кіннота біжить з гори. Зирк: хутір вже оточено! Певне хтось доказав. Я гульк

хату, одяг юпку, спідницю, хустинку, взяв відра—баба по воду йде... Трохи присів, щоб не вдарило в очі, який здоровий... Питали: «чого ж ваша наймичка не вертається?»— «По гуси, певне, пішла», каже господиня...

Трохи не другого дня шарую залюбки в одного дядька на городі (працю він любив), коли глянув,—два кіннотчики по-за городами їдуть. Поки кумекнув, що не по мене, а підводи заганяють, уже лежав, як кіт, між рядами картоплі. А вони помітили: був і зник. До господаря: певне бандит. А я—в жито, на дорогу! Іду собі, сапа на плечі, босий: у поле парубок іде. Вийшов на горбок. Побачили: стой! чую...

Еге ж! Я в жита: стриб. стриб! Вони за мною, але коні в житі плутаються. Вони на цій гірці, а я ген аж на тій. За горбком знов пішов собі: парубок у поле. Прийшов у друге село. Цигарки заманулось. Все є, крім огню. Бачу, пастушки курять, а коло них червоноармійці. Підійшов, прикурив. Один червоноармієць питає: «Що, про Заболотного тут не чути?»—«Еге ж!»—кажу: «чути. Він тут десь близько»... Трохи одійшов, коли чую, хлопчак один: «А, їй же богу, це сам Заболотний!» (Населення добре знало отаманову характерну постать і обличчя). Червоні до нього: що? хто? де? Я як учварю! Добіг до річки, бац по ланцюжку човна та в очерет! Стріляли, стріляли: думали багнищем на той бік перейшов. А мені чого в болото лізти? Посидів до вечера та й назад... Іду вже городами, коли: «стой!» Біжить: «Не бачив»,— питає,—«тут із сапою пройшов? Ми на нього чатували»... Сапу непомітно на землю, а рукою показую: отуди побіг...

Це дуже здавалося на байку, але в порівнянні з тими легендами, які про нього оповідали, це було блідою дійсністю. Його оточували не раз, стискували залізним, здавалось, кільцем, і—на тобі! знаходили порожнє, ще тепле від отамана місце. «Щоб мене піймати, треба оточити хату отак і так»,—казав він і я його порада не забув...

Отакий він був! Живі почуття й недалекий, неглибокий, але гнучкий, хитрий розум. Воля? Ні! Замість волі—дужі бажання... Словом, лісовий звір!..

ЧИ Ж ЇМ МОЖНА ВІРИТИ?

В хаті було темно. Тільки в грубці горіло й обличчя Юхима то виринало червоним човном, то знов потопало у хвилях півми... Я став маленькими горстками підкладати соломі, щоб рівно горіло, бо мені треба було не тільки чути найменше брєніння його голосу, а й бачити його обличчя...

Хлопці таки підков не діждались і майнули самі, без отамана, до банди, а тепер повернулись із надзвичайними новинами:

— Банду розбито; багатьох забито, решта розсипалась; курінний зник, а хлопці трохи не всі з'явилися на амністію...

«Й нічого! Не чипають. Живуть собі. Дядьків, що їх ховали, теж не рушають... Там не те. «Чека» українське...— оповідав Юхим.

Те, що в голосі Юхима брентіло: «й ми з'явимось скоро, як не з'явилися вже»,— мене не дивувало: від нього й Кирила я цього чекав. Але я не розумів: чого вони тут, чому знов стали в лісі й питають, чи скоро через Дністер рушимо? Невже?! І я зиркнув на отамана. Він мовчки блискучими очима дививсь на вогонь у грубці й, здавалося, думки його дуже далеко: там, де распорошено банду, останнє опертя його, де козаки прийшли з повинною головою, не злякавшись його байок про те, що все одно всіх розстріляють...

Але, видно, його вуха слухали не гірш моїх. Коли вони пішли, він роздумливо сказав:

— Щось є...

— Так, — підхопив я, — ви теж помітили? й подумавши додав:

— Чи ж можна їм вірити?, — намічаючи вже план останнього бою...

Нарешті зібрались у ліс, не кувати, а хоч глянути на коні. По дорозі завітали до лісника; розпитати, що хлопці в лісі роблять? (Ой, обережний був цей отаман!). Як раз один із них прийшов по відро та казанок (лісник був свій): зібрались куліш варити...

Стояли вони невеличким табором: Кирило, Юхим, Петрусь та ще пара з сусідніх сел. Вогнище, навколо солома, щоб лежати. Грілись по черзі. Коней ставили так, щоб вітер од вогню тепло віяв. На ніч частина йшла по харч. Сутужно було, проте в одному можна було їм позаздріти: сонце й повітря. За цей час гулянки по хатах я став білий, як стінка. Ніби рік у в'язниці пересидів. Отаман і той посинів...

Після кулішу посперечались про амністію. Ця справа тут, видно, вже не раз обговорювалась. Отаман мовчав, мовчав, а потім і провокнув:

— Ну, а як скажуть—викажить усіх, хто переховує?

— Ну й що ж?! І сказав би!... не втерпів гарячий Юхим. —Хіба вони ради мене ховають та їсти дають? Для себе ж! Щоб їм каштани з жару тягнув... А ну скажіть їм: ніякої зміни не буде? Хто тоді сховає?!..

— Юхиме! Кинь дурниці говорити,— намагався вгамувати його стриманий Кирило.

Але той поніс, як гарячий кінь...

Звичайно, все це хлопці могли й так говорити: на вітер. Мало про що хлопці говорять? Банда бандою... Але отамана вже ніяк не можна було витягти в ліс, хоч мені дуже хотілося знов напитись сонця й повітря.—Йдіть самі,—казав він... Тепер вже не він мене, а я його не відпустив ні на крок. Мені здавалось, що іноді він це відчував, бо його починала

без причини дратувати моя присутність. Він зривався, нерпляче й злісно гиркав на мене: гилочка, бачте, тріснула під моєю ногою, собаку збудила!.. В таку хвилину я ледве стримував себе від того, щоб не схопитись за свій карабін. Зрештою й він мені обрид...

— Коли ж кінець?—тужливо питав я долю, але вона вже сама поспішала на поміч: у цій темній ямі я вже намацав залізну руку історії й довірливо сперся на неї. Було ясно, що бандитизм конає...

— Знаєте, що-о?—тягнула Наталка, господиня одної з найглибших нор: про цю хату знав тільки я, отаман та Фотій.—Сьогодні Василь (її чоловік) дізнався, що... І вона розповіла ще місяць перед тим неймовірну, а тепер цілком можливу річ: Фотій і Федоній написали у волость лист, де обіцяли отамана живим привезти...

Цей Федоній мене давно зацікавив. Коли вирушали в похід, він завжди хорів. Бувало, ходив без рушниць!.. Відчувалось, що життя бандита його мучить...

Довго ми з отаманом дошукувалися джерела цих чуток. Але нитка тягнулась у кола населення нам неприступні. Довелось лишити під знаком запитання. Але хлопці ніби самі себе зраджували:

— Й навіщо вам кувати коні та верхи через Дністер їхати?—питав Фотій: вирішено було хоч невеличкою кавалькадою закордон утікти.—Давайте я одведу вас пішки й ураз переправлю!.. Фотій справді знав добре беріг Дністра і вже переходив його, а отаман у тих краях ніколи не бував.

Виходило надто спокусливо: хоче завести кудись у пастку!.. Я й сам не знав, що думати: звичайно, «лист у волость» здавав на дурницю. Я ж знав, що такі справи не так робляться. А втім! Міг же розпач на хлопців найти: банду розпорошено, отаман безнадійно загуляв, знайшовши собі доброго товариша до молодих та на вареники в сметані. Може й справді дремануть удвох закордон («той, видно, такий що всі ходи знає»), а про виїзд гуртом так—очі замазують... Що ж тоді робити? ясно, що не для божої ласки дядьки їх ховали й годували. Хіба дядько щось дурно робить?! О, це хлопці добре розуміли!..

Звичайно, такими думками я щиро поділявся з отаманом. Нехай же він знає, що зрада навколо й тільки я можу його врятувати.

— Чи можна ж їм вірити? Селяне—завзяті матеріялісти. Був час, вони сподівались, що ви їм податки одіб'єте (дядько ж і курки без боя не віддасть). Цього ви не зуміли зробити. Ну, й не потрібні ви більше дядькам... А хлопці—хіба ж не селянські вони діти? Та що: пошкодують вони вас, щоб мати змогу до риллі повернутись?!,—викладав я сторопілому отаману щирісіньку правду...

МОЯ ПЕРЕМОГА.

— Мой! Чуєш?—викотилась із темряви головка капусти й притулилась до шибки.

— Ну?—присунувсь ізвідси до віконця чорний ведмідь.

Капуста (за вікном): «Бу-бу-бу-бу...»

Ми (я й отаман) разом, нетерплячим шепетом:—Що він там каже?!..

Ведмідь (до капусти):—Зараз вийду... (до нас)—Кіннота, каже, прибігла й на санках. Може чекісти... Кинулись сюди, де Антонова хата: певне, трус...

Антонова хата була зараз, через річечку, кроків із двіста. Але чого нам було турбуватись, коли ведмідь, то—«предкозаман», а капуста—обходний?? Чудесно могли ми пересидіти в новій, великій, теплій «предкозамановій» хаті (не будуть же в нього шукати), доки він піде й дізнається, що там таке.

«Певне—дурниці. Коло Антонової хати ніхто з хлопців ніколи не ховався»,—міркували ми, ніжучись коло грубки на пухнатих кожухах (скільки ж їх мав «козаман»!). А в наших шлунках теж ніжились ковбаски та добра смажениця, якою нас тільки що частувала «козаманова» молодиця. Хоч було вже далеко за північ, але «для таких любих гостей» можна було і вночі вогонь у плиті розвести... У «козамана» в хаті не діл, а дубова підлога, плита, велика люстра, панські кріселка, фіранки... Ну, словом: культура!.. Та й мудрий він чолові'яга: всім догодить. І «начальство» його цінує, вміє «предналог» вишкулити, й пан отаман «його не забувають»... Мудрий чолові'яга! Садиба ач яка?! Де тим «рукулям» до нього!..

— Хлопці!—шепоче з печи «козаманова»,—а як начальник сюди ночувати прийде? Вони часто в нас ночують...

— Ну то що? Ми до вас: на піч!..

— А Пилипа з ними покладем: нехай їх стереже від нас,—докінчує мою думку отаман.

— А, щоб вас!—воркує сміх у п'яті...

Я чую, що отаман вже надмухується щось далі казати, коли раптом с-під землі:—Мой! Одчини... Щось тепле перекочується через нас і до віконця:—Сам?..

— Чотирі хати оточили: кожний куточок оглядають,—увійшов Пилип...

Які саме хати? А!—можуть до Паски шукати...

А коли ніч стала шкляною: з темносинього скла, щоб зараз же зробитись олив'яною (й навіщо вона ці фокуси показує? подумаєш,—чарівниця яка!), ми з отаманом:

— А це добре, що стежки поробили: чоботи сухі будуть... «Гу-гу-гу!»... (сміх, значить).

— Скорше! Вже сусіди повставали!..—зраділа нам Ярина.
—Снідати будете?

— А що є? (Тільки річку та з п'яток садків перейшли: мала прогулька).

— Вертута до сметани та взвар, зрозуміла нас молодиця. Це—жовна було: давайте!..

— Нате вам чисті сорочки,—зробила нам дорогий подарунок люба молодиця,—а то певне вже скоро верхи на них одягнете... Ох, що правда, то правда: кіннота хоч куди!..
—Збирайтесь: прати буду...

Приємно отак засипати в чистій сорочці на теплій пічці сонечку, тоб-то без всякого настирливого товариства. Волохатий здоровий павук хутко, хутко обплітає м'ягким павутиням віко... Кліп! зачинив уже одно дивилко. Тепер друге. Тепер отой дурний мозок: щоб не трепихався... Диррр!—розірвало павутиння:

— Хлопці! Хлопці! Вставайте!.. Біда!..

Омелько білий, як стінка, посеред хати, а з його роту вилітають сірі крилаті птахи:

— Бомба розірвалась у канцелярії... Кинули... Забиті... Ранені... Сто кіннотчиків!.. Облава!..—і б'ють із розпачем крилами в шибки, стелю, мури. Повна хата бентежного тріпотіння!..

Застиглими очима дивиться Ярина, як ми: раз, раз, раз! збіраємось. І я дивуюсь: «Як це так: то з годину взувавсь, а тепер: я хоч вирушай, а отаман ще метушиться»... «Еге, хлопче»,—раптом переможно регоче в мозку: «а я таки дужчий за тебе. Диви, як ти злякався! Аж посинів!..» (Дарма, що—свої! В цілому повіті тільки предчека та зампред про мене знали. Коли б нас оточили, то безумовно забили б обох)...

Тримаючи карабіни під полами, ми хутко йдемо (бігти не можна) задами... В селі хтось роздавив мурашник і чорні комахи збентежено розлазились на всі боки (базар розігнали)... Ф-ррр!—зїхали ми, як на саночках, у яр. Тепер ноги самі віднесли тіло й понесли дном яра вгору: до лісу!..

Спочатку я радісно наливав легення смачним, п'яним повітрям, але враз отруївся: серце безсило забухкотіло, ноги розм'якли. Я лишався ззаду. А він біг, як слон. Злісно двічі обернувся, але чекав: удвох—дві рушниці й веселіше. Я вже вибрав місце на його спині, куди б вліпити кулю, почувуючи, що зараз хляпну (весь—вода) на пухнатий сніг, коли він раптом пішов поволі; ми вибігли з яру і з села могли в біскупля помітити, що двоє біжать. Зачекав на мене й пішли одруч: ніби його спина почула небезпеку... Перейшли гребінь і знов бігцем покотились у долину (тепер вже легко: з гори). Там тім боці дрімали білі дерева. О, там вже—нехай до літа шумить! Сліди на снігу? Та чи ж мало мисливців блукає!.. Ось, наприклад! І ми старано ступаємо в довгасті ямки...

Стоп! Що це?! По дзвінкому повітрю, як по кризі, повисав сунеться через гору різноголосний гамір. Довго

слухаєм, деремось на гору й дивимось на шлях: низкою повзуть чорні павучки. Багато!..—Підводи,—каже отаман,—яку частину перевозять. Певне цілий полк... Тишу лісу широкими ножами розрізує луна стрілів...—Ач, бавляться москалі прокляті!.. Доведеться до смерку чекати. Тоді шлях перейдемо. Я пробую перекопати, що на нас не звернуть уваги. Та й вони зараз проїдуть...—А хто їх зна, скільки їх. Бачите?—З-за обрію повз тонесенькій чорний хробак.

Короткий зимовий день вже студнів. Сонце раптом пригадало, що воно вже, слава богу, віку зазнало: нехай собі молоді по тому синьому майдану цілий день волочаться, а воно собі загорнулось у вовняну ковдру й не розбереш: чи ще сидить за тим сірим муром і чмихає (перестудилось), чи вже спати полізло. «Спати!»—рішуче сказали мої мокронучі, замерзаючи на ногах (моїх, звичайно: я добре чув, що не на чужих). «Певне, що так»,—підхопила моя мокрасорочка, обертаючись у слизьку холодну жабу на моїй спині. Я не сперечавсь, бо сірий мур в одному місці почервонів, знов посірів і зараз же в долині й під деревами почорніло: я давно знав, що цей фокус зветься: «захід сонця»... Однак одностайність думок моїх, моїх онучів і моєї сорочки мене не трішки не втішила: від цього перспектива замерзнути в лісі веселішою не ставала...

— Чий це хутір?—хитнув я головою в долину, де ще білили дві хатки, чекаючи, коли їх накриють чорним рядном. Отаман сказав:—Ніби свої. Але не знаю, чи приймуть?—Тримайте мою рушницю й чекайте на мене тут,—відповів я.

В теплій (о, яка це благодать, це тепло!) хаті господиня готувала вечерю. Господар бавився з дитиною, слухаючи, як я оце був на базарі з його, господаря, братом і тепер їду на «совхоз» (я ж там служу); дай, гадаю, погріюся трохи.

Нарешті мій мозок одтанув (оте все про брата язик без нього зладнав) і почав, так, здаля:—А Семен у лісі чекає...—Який Семен?!—Та—я назвав отамана й, не даючи очунятись, хутенько виклав подію дня.—Тільки обігрітись!—закінчив я...—Та йдіть уже,—згодивсь хуторянин...

— Що, замерзли?—весело питав я, насилу розшукавши його: раптом темно стало.—Ходім!..

Сміявся жар у грубці, і його золотий сміх котився теплими хвилями по хаті, але вже ложки, наробившись коло вечері, поклялися спати на столі (щоб пак! так і лишить їх там господиня)... Треба йти: до ранку мали зробити двадцять верстов, а то й більше, як лісом та яругами! Й ми, як у крижану воду, знов полізли в чорну пітьму...

Рішуче нам не щастило:

— Неодмінно сьогодні вдосвіта зайдуть (червоні),—казав один лісник, давнішній приятель отаманів. А він і так моститься, й так приляже... Нічого не помагає! З годину дав

поспати та й годі! Ну що ти зробиш?! А може й справді—червоні...

А другий лісник (вже не приятель, а просто знайомий), так той просто:—Боюсь, хлопці! Прикрутили це нас... Стара! Дай їм галушок: нехай поїдять та й з богом!... Ох, невесело було таке чути! (Не мені, звичайно: я собі злорадно думав про те, як вовки рвуть свого раненого товариша...).

Словом, місили ми, місили ногами оту хрускотливу білу піну під деревами та по ярах, а коли до села, де було лісове кублечко, лишалось верстви зі три, світанок вже зладнав віконце край-неба (цілу ніч майстрував) й зирк! с-по-за едвабної фіранки. Далекі білі хатки ніжно почервоніли, ніби то він на них. Нічого подібного: на берези! Бач які—високі, стрункі... Не те, що якісь там печериці: порозсідалися!

Але нам було не до женихань світанку з берізками: вохкі онучі й узуття під ранок аж дзвеніло (морозець добрий взявся). Ноги ніби обцянки вхопили: ось, ось одкусять... Сухого нічогісінько, щоб розвести вогонь...

— Ні!—рішуче й твердо заявив я,—краще нехай розстріляють цілого, ніж з одрізаними ногами!..

— Що ж ви зробите? Вдень на село не можна: тут мене всі знають,—обізвався отаман.

— Що? Піду сам на село, принесу їжі й розпалку. А на вечір організую притулок на «совхозі!»—раптом випалив я...

Отаман трепихнувся, як підстрелений: влучив! Та як же—ні: в селі, ми знали, червона частина, лісове кублечко на підозрінню... Словом, ясно, аж прозоро!..

— Як вам не сором!—«одверто» почав я, зрозумівши, звичайно, мовчання,—ви ще не переконались? Я пригадав йому всі ті випадки, коли міг переконати його, гаряче говорив про вперту вірність інтелігента богам, бодай розвінчаним, бодай розбитим... О, це я міг казати цілком широко!..

Нарешті—він чекає на мене під дубом! О!!

Віддав йому рушницю й... пішов? Ні!—розгорнув велетенські срібні крила перемоги, сосни-сурми гуділи: «слава!..»

— Чого треба?—сердито буркнув заспаний сторож на переможця.—в канцелярії ще нікого нема...—А де тепер той... як його? що тут раніш жив... Дядько підказав.—Так, так!.. А тут, через стінку. Між иншим спитав, яка частина (що полк вийшов, знав) і скільки. Думаєте, пішов до штабу? Знайшли дурня, щоб свою дорогу здобичу якісь «роті звязі» довірити!..

Нема лісового кублечка! Зруйноване лісове кублечко!.. Квітка? Злякалась арештів і... і ще де яких наслідків захоплень лісом та й—віддалась за... «краскома»! Сама лишилась пампушечка—нареченою комуніста! (Бідний хлопець! Може хоч вичистили...).

— Як ви гадаєте, чи ми будемо щасливі? Така різниця в поглядах...—питала вона мене, сидючи поруч зі мною на санках: захотілось хоч одним оком здала на нього, отамана, глянути; зворушилась: у лісі такий холод! Останні герої!..

— Н-не знаю,—промимрив я: і воно туди ж,—«погляди!..»

Такий він дурний, щоб під дубом стояти! Я й не глянув туди. Пішов просто до того місця, де розійшлися та й по слідах. Щоб тебе! Наплутав як... Довго він розглядав, кого я привів із собою. Нарешті, цілком несподівано вийшов: не один слід у той бік не вів!..

— Хліб, сало, солома, тріски...—викладав я на стовбур. —Робіть огнище а я—до «совхозу»: умовитись про постій... —Із ким це їдете? З панною...—назвав він пампушку.—Еге ж!—відповів я,—вона з моєю запискою до Балти. Ми до хати, а чекісти навкруги хати!—передав я вільно прислів'я.—Припишіть там, що у нас дві рушниці й двіста десять набоїв,—підбавив отаман...

ОСТАННІ ДНІ.

То був його останній бойовий жарт. Від тої хвилини він... занепав!

На «совхозі», де нас привітали, як рідних, він був ще веселий, бадьорий. Пишався навіть, бо ж панночки трохи не молились на нього. Два дні ми відпочивали після пережитого. Але тільки темна зімова ніч знову прийняла нас у свої залізни обійми (хрещенські морози 22-го року!), як я раптом відчув, що—нема вже славетного отамана! Ї тяжка туша, яка часто, охлянувши, безсоромно чипляється за мою руку, безсила й гидотно полохлива... Раз-поза раз збентежений шепіт:—Дивіться, що то таке?! Я напружую притомлені очі: звичайно, куц...

Мої нерви нили, як зуб хорий: огидно панькатися з таким... барахлом! Але я терпів: сьогодні рано, коли засіріє (треба ж бачити обличчя), скажу йому:—Слухайте, Семене Федоровичу (я вже давно перестав величати його паном отаманом: відтоді, як хлопці про загибіль банди оповіли).—Ми тут згинемо обидва. Ви ж бачите, як після тої облави дядьки нас приймають?.. —Перетерпимо! Дядьки заспокоються,—скаже він. —Е, ні,—ріжу я. —Бачите, сніг який?! Враз стежки запорошить; тільки не зайдіть тиждень, два... Так присипе, що й не знайдете, де ваші ноги ступали... О, він зрозуміє, про який сніг тут ходить!.. Хоч і потьмарились жваві чорні очі, але гнучкий розум ще не потьмарився й, правду кажучи, я дуже хвилююся, думаючи про ту рішучу мить, коли я йому пропоную:

— Я поїду, звяжусь із закордоном, поверну за вами й утічемо через...—Одесу я не міг назвати: треба було такий

пункт, куди або пішки, або на конях. Я вже знав, що отаман ні за що на світі не поїде залізницею. Проти неї в нього був твердий, як креміль, забобон. Так само—проти міста!.. Даремно я переконував його, що там тищу раз легше сховатись, ніж по його селах та лісах, де його знала кожна дитина й кожний дядько міг виказати. Ні за що! Нарешті я зрозумів, що, справді, в місті він попався б ураз, бо був би безпорадний, як дитина; що гвардія, ефрейторство, поїздки по залізниці—усе це ліс злизав з нього, як відома корова мальований з неї портрет... Словом, лісовий звір та й годі! Де там: руїна лісового звіря...

— Та ми ж блукаємо,—кажу я обурено й вивожу його на вірну дорогу в лісі, де я вдруге, а він... Чи ж він забув, як він тут проводив під носом у червоних полків свої сотні?! Аж мене сум узяв...

Цілий день падав сніг. Величезні пухнаті пластівні... Як живі: пурх, пурх. Присіли на землю й годі! Нє підіймуться вже ніколи. Ніколи!.. Аж сумно!..

І я сказав йому. Як раз на роздоріжжю: шлях на Балту й шлях на село, де остання надія переховатись.

Він одразу згодивсь, але... Невже?! Його голос затремтів: ну, трохи згодом! Через кілька день... Він боявся лишитись сам... Грізний отаман, перед іменем якого тремтіло два повіти—й він боявся лишитись сам!.. Гордо стояв я на роздоріжжю: Я—дрібнесенька гасчка у велетенській машині, але така потрібна!.. Я—на вагівницях історії малесенька дробиночка, але та остання, що переважає! Звичайно, я лишивсь. Переможець має бути ласкавим...

Ми брели, трохи не по крижі в снігу. Вишукували, де здуло. Тяжко було: від учорашнього ранку не їли. Часом, під горку, сніг був із головою. Тоді лягали й котились униз. Це я придумав: приємно було хоч на мить лягти на ту пухнату перину... Втома смертельна. Жагучий мороз...

Якось додерлись до знайомої хатки в лісі. «Дзворк, дзворк—ту, ту!..—Хто? Ой, хлопці, тікайте: у мене в хаті чата на вас!..

З хати:—Хто там?... Гей, як дреманем: через куші, стовбури стриб, стриб!.. Аж у долині стали. Ух!.. Покурим? Гаразд!.. Зугрілись: цигарки закрутимо, а то—ніяк!.. Куди ж тепер? На село?—Ні: можуть шукати... Ой, який же він полохливий!.. Назад—у льох!—Ох, щоб тобі!..

Коли раптом.—Дивіться!.. Аж присідаю: Що таке? Або вітер за горбком верхи тополів пригинає, або справді кіннота... —Тополі тут є?—питаю (місце йому добре знане).—Ні,—каже твердо.—Ну, то кіннота! Гей за дубки! Присіли... Коли раптом бачимо ззаду по шляху (ну цілком виразно) піші йдуть. Ого! пастка!.. Спустили обережники... Раптом щось надзвичайно

знайоме вражає мене в одній з трьох постатів у білій смерку і я враз пізнаю й тих двох.—Фотій, Федоній та Філіп,—кажу я.—Справді!—зітхає отаман і забуває про кінноту: за цей час вона вже набігла б... Забуває він про те, що Фотія й Федонія треба стерегись, радо вітаючись із ними.

У хлопців є коржики і я роблю відкриття: як що ви хочете спробувати найсмачнішу їжу в світі, походить не ївши добу на морозі по крижі у снігу, потім візьміть отакий звичайнісінький, на воді, коржик і кусайте незеличкими шматками; в роті у вас буде танути рафаелева мадона (такий крем); а коли ви з'умієте одночасно сьорбати оте запашне, іскристе вино, що зветься морозним повітрям, ви сміло можете брати патент на першого в світі гастронома (така машинка!).

Я влучаю момент, коли ми з отаманом на сам, і нагадую йому про Фотія й Федонія. Крім того, хлопці брешуть: кажуть, ідуть за дванадцять верств, а сніг не липне до їхніх чобіт: онучі не впріли... Але він не хоче й чути: з ким же він лишиться?..—Чорт із тобою,—думаю. бо вже певний, що про Фотія й Федонія—байка. Инакше—боявся б: зіпсують музику...

Днюємо в «балагані»: яма-крихотна земляночка на одного діда сторожа садків на горі, у полі. Пункт чудесний: шпиль горбка. Видно на 10 верстов, а в тилу—ліс. Ми всі (крім мене) стрільці. хоч куди. Набоїв півтищі. Три добрі бомби. Очевидно, тут візьме нас тільки полк.. По дорозі розбираємо жердини, якими огорожено криницю, й робимо в балагані вогнище, потрохи втягаючи жердину зналвору. Ховатись од диму нікуди й він ретельно їсть нам очі. Через годину—шляхи в долині в тумані сліз і голову рве на шматки. А спину обцянками пробує мороз. Коржики—річ чудова, але ж не наїсся парою коржиків на цілий день... Словом, божевільно радієш, коли горбок нарешті розвиває в долину синій сувій; ще, ще: всю долину ніжно-синьою тканкою крито, а на обрію червоний перкаль...

Біжимо зраділо в долину, потім деремось угору: за день сніг осів і можна знайти місця, де витримає нашу вагу. Я зумисно лишаюсь позаду: я не звик до лісового життя, страшенно змучився, очевидно, мені треба уїхати. Я боюсь, щоб хлопці не відмовили отамана, й не знаю, чи тільки удаю втому, чи справді зараз упаду, бо вже давно втратив міру своїх фізичних сил...

НА ВОЛІ!

Тільки тричі в життю я зазнав таке почуття: вперше,—коли після п'яти літ кайданів і неволі, мене, як із хреста взнятого, казали люди, скинули десь у табірному селі на Лені; вдруге,—коли я вскочив із контрабандистом у прикордонні кущі Німеччини, лишивши за ними нових дванадцять літ каторги

за те, що все не навчився слух'яним підданцем бути; втретє, — отепер!..

Ясним золотом розливався погожий день. Морозний: битий сніг на шляху аж дзвенів, аж співав...

О, сині прозорі далечі! О, світлі проміні, що діамантами впали на срібну парчу! Ночний птах вітає вас... Ви йому печете очі, червоні очі, поїджені димом, кволі від темряви ночі та смерку хат і запічок. Байдуже. Як їм зле, вони можуть собі плакати. А йому добре... О, як добре впиватись отим крижаним повітрям ранку!..

Останню ніч я не спав. Правда, дубова лавка після останніх мандрівок була чудовим ліжком. Але... не спалось! Певне тому, що нас у хаті було аж семеро. Хазяїн тюпавсь у темряві, не знаходячи собі місця. Хіба він впустив нас? Самі себе впустили... Що ж робити? Не лишатись надворі, коли мороз — аж сумно! В нього не було, наприклад, ані крихточки хліба. Ну весь вийшов... Байдуже! Можна напитись води (з морозу так п'ється), а потім наминати оте смачне тепло так, що аж ляскотіло... од наших жартів. До мене всі були такі уважні: я їхав далеко, шукати останній порятунк. Останній порятунк!.. І мені було... тяжко!

— Чи прокинулась? — підходив я до ще тихої школи. Певне: двері вже відкрито... Вона аж побіліла й поточилась. А я раптом згубив свої ноги, встиг подумати: «від тепла», й — сів!..

— Напивсь, козак, — блідо посміхнувсь я... — Почекайте, я вам дам зараз гарячого молока, — збентежено й суворо відповіла вона.

Коли вона вийшла, я підсунувсь до люстри. Звідти глянула на мене така краса, що я й сам більше на неї не дививсь і її благав: — Ну хоч у куток, тільки не на мене...

— Сьогодні?! В Балту?! — обурилась вона, — от вам зараз постіль зроблю...

Скоривсь. Мився, шарувався, потім — спав, їв, трохи походив коло ганку й знов спав. Проте наранок усе те: блукання вночі, задушині хати, дим у ямі в лісі, одсунулось так верстов на двісті, хоч моє ліжко за ніч, здається, ніхто не рушив з місця. Глянув у люстру й весело подумав: як з гуса вода! Щоб пак: завтра в Одесі! Й жар-нерви знов розугріли застигле тіло...

— Ідемо! — весело привітав я здивовані карі очі (вона мала їхати зі мною до Балти). — Дивіться на нього! — мірялося каре саяво із золотим у віконці: вчора, думала, не встане, а він уже танцює...

«Хі-хі-хі-хі!.. Ха-а ха-ха-ха ха!.. Тю-урр-лю-лю-лю! Ті-і-і-і!..» — сміялись, співали, свистіли санки. Коники повернули хвости на південь і хутко-хутко дригали на місці ногами. Хтось за нами вхопив два пухнаті килими: праворуч і ліворуч,

та й тяг їх бігцем назад... Я загортав її полою свого кенгуру. — Лишіть, вам зімно, — лукаво зиркнуло каре... Зімно?! Що вона розуміє! А я так певний, що вже весна...

О, як зрадив Костик! Навіть забув про чудесну зміну в його бідній халупі... Уявіть собі: пікейна ковдра! Сама справжня: біла з рожевим. Розляглась собі на ліжку й бров'ю не моргне!.. Ніби так і належить... Що? Пікейна?! У Костя?! Але, все пояснюючи, с-під простині на стінці визирає кінчик спідниці!.. — Це так — дурниці! — каже Кость, провівши мої очі до цього «хидного зрадника, й хмуриться. Мені трохи сумно. Звичайно, дівчина вона славна. Але хіба ж це та казка чарівної задуми, про яку я мріяв для Костя... «Чому саме про таку? Певне, десь у самому Костю я підглядив ту казку», — міркую я, й пригадавши, з полекшенням, як він рішуче: «дурниці!», думаю вже про інше...

— Просить обов'язково... Вечері, — притягнув Кость ізвідти харчу трохи не на цілий полк.

— Ні за що! — рішуче відрізав я. — Сьогодні ж: коні до станції, квиток до Одеси — й більш нічого!..

Авто буде! — підкупав мене Кость, — його хати ніхто не знає... Й увечері я сидів у порожній хаті нового «преда». Він підкладав тріски в «румунку» й слухав: такий біленький, тихий! В Одесі теж зміни: грізне світило — «чека» закочується... О, як далеко пішло життя, поки я сидів у лісі! — марю я, п'ючи чай з голим житняком: «предовська» вечерея, а сам оповідаю йому, як достукатись до Фотієва й Федонієва серця.

Крізь мури чути, як десь далеко в морозній пітьмі починає гудіти здоровенний джміль і безсило стихає. — Давайте вже коні! — уривається мій терпець, — не розігріють! — і через десять хвилин санки пірнають в темну ніч. Хлопець («у дошку свій!») ніжно загортає бараницею мої ноги. — Не турбуйтеся, товаришу, — робиться ніяково мені, але їм так добре в теплі, отим дурним застудженим ногам...

Тиняємось, тиняємось по станції: нудь! Хлопець бравий, а говорити з ним не можна: «берегти, як дитину, посадити в поїзд, вернутись, дати звіт і забути», — дістав він наказ...

Нарешті опівдні, замість півночі (заноси), на пероні клекоче сіре тісто. Він хапає мене за ноги й встромляє головою в химерну бабку з рук, ніг, боків, спин, голів та інших непотрібних річей. (Біс його знає: і так тісно, а вони — понабірали...). Бабка крута, і я лишаюсь стирчати в ній, шкодуючи тільки, що не можу подякувати товариша за таку влучну «посадку»...

«Дзінь! дзінь! дзінь!» — і бабку ритмічно трусить...

Приїхали пізно. Місто спало: тихе, темне, голодне... Бідне, обкрадене жирними варениками в сметані, місто! О, як тяжко, місто, гасли твої електричні зорі, потопаючи в морі крові «тисячі двохсот»... Де там: крові тисячі тисяч!..

Місто! Рідне!.. Коли я можу дістати там, на дні, хоч одну твою зорю, візьми моє життя! Візьми... Я ж твоя помста. Я—жмутик твоїх електричних нервів, кинутий в пельку звіря! О, місто! цей жмутик, він дужчий буяння дикої сили.

Диви: він переміг!..

ЗНОВ У ЯМІ.

Нарешті «пред» покликав мене: Що ж: їдьте!..—Попереджую: я даю тільки тридцять відсотків за успіх. І я щиро виклав усі труднощі...—Зробіть, що можете.

Того ж вечера була нарада. Я казав:—Нічого лізти в яму. Взяти його можна зовні. Знаючи трохи не всі нори, знаючи життя їхнє й рух, зібрати легкий невеличкий гурт добрих хлопців на добрих конях і з допомогою самих селян (так, так!) загнати звіря в куток...

— Несерйозно,—ріжуть малинові вуста бувшого «преда» «бучки»,—потрібно глибокий агентурний підход...—А звязок?—зриваюсь я—як ви з тої ями звязок зробите? Ну, стрінувся я з ним. А далі?—Треба зробити звязок,—уперся він... Еге ж! Зробити... Цікаво, чого він його не робив, коли я зник у ліс?!. Словом, вирішили, що на місці буде відніше...

Ну й хіба ж не те саме я вигадав там, на місці, в порожній хаті біленького «преда»: «Доберем ще два хлопці-молодці, буде нас четверо, та й гай по хатах! Що-ночі будем обход свій робити, цілком як бандити. Врешті стрінемось. Спочатку я увіду, потім їм одчиню і—рраз!—як вовки»...

Він на все годивсь—уповноважений «губчека» з аршинним мандатом. Тихенький «пред» теж не заперечав...—Ідемо цієї ж ночі: час не жде!.. Ач, як їх кортіло!..

Ну й поїхали! Поки сиділи в просторих санках і найкращі коні «бучки» нас несли в хистку млу ночі,—нічого: весело... Для настрою «простріляли» свої карабіни. Потім коні нетерпляче рили сипучий перемерзлий сніг, а я ходив, пригнувшись, пильно розглядаючи довгасті ямки.—Далі!—скомандував врешті, але їхав стоячи й напружено різав оком непевну далеч: місцевість була аж надто знана! Ось, ось на тмянобілому забовнанні два стовпчика: один трохи повище, другий присадкуватий... Хлопці припинили.

Стоп!—глибоко внизу ледве чорніло, ніби так просто: мла. Але я кинув оком навколо: так!—«конверт». Тут, на горі бігав, як скажений, північний вітер, хапав із землі дрібно-дрібно бите скло й що-сили шпурляв ним в обличчя. «Треба коні поставити в захисток».—відгикнуло мене лісовою турботою про коні. Навколо—рівно! З'їдемо трохи під косо-гор.. Рраз! поринули коні трохи не по вуха. Роспрягли. Збентежені звірятка стрибали, як жаби. Н-ну, разом! тягли ми санки. Нарешті добилися твердого.—Ти ж не замерзни,—наказали

погоничу (без наказу, диви, забув би, що такі речі не варт робити!), а самі гай у яругу.

Часом пірнали по груди в білий дрібний пісок, але поки до хат—усе честь честю: бандити та й годі! Проте тільки зімли виїхав перший дах і сів так глузливо при дорозі, ніби підморгував: а ну, побачим!—як я раптом почув за собою щось тверде, негнучке: колода та й годі. А як обход, хіба оте перекотиться пір'ячком через тин? Еге ж! А дядьки, хіба ж їм скажеш: «мовчіть, ні гу-гу!» Чудесно вони своїх хлопців знали. А ці? Знаєм, не раз начальство таке виробляло... О, вони вміють себе службистами показати, ці дядьки, щоб їх!..

Ішли вони дуже старано. Ну зовсім так, як я казав їм. Але ж перший пес учув фальш і дзвінко сповістив про те своїх товаришів. Усе пропало б, та ми теж не з кізяка роблені: хабара вітру! Він хап за носи тих кудлатих товаришів. Ну скажіть, чи варт після цього гавкати?

Стійте тут! — примостив я їх під скирду. Ні мур мур! Песик, не песик, а дзвоник,—прошепотів я по черзі в три вуха, а сам легким кроком до високої чепурної хати. О, цей дядько дарма, що сам цурпалок обмизганий, а жити вмів. Як би не ці рогаті, щоб їм, вже певне ген-ген куди б його межі сягнули...

«Дзьорк, дзьорк—ту, ту, ту, ту, ту...» Не забув!—Х-хто-о? (павза).—Ага! Біле від шипки відхитнулось і через мить уже шепотіла зраділо мені в сінях:—Заходьте! Звідки?!..

Дівчина метушливо засвітила каганець. На печі застогнало...—У нас нещастя,—цокотіла вона,—сестра на тиф захоріла... Молока хочете?..

Молоко тепле, калач пухкий, білесенький: не їв такого від тої облоги, і я вирішив, що треба ж як слід розпитати. (Бідні під скирдою!..).

Дівчина зветься так мудро, що й не пригадаю: інтелігентно! На ній пікейна юпчинка й спідниця (що в січні—бай-дуже! кожух є)... Взагалі вони на інтелігентне пнуться, одже й сміливості більше. Є де-що з тої впертої вірності розбитим богам. Я не помилився, як сюди насамперед стукнувся. Але вже п'ять днів не було... Міркуємо, де? Нарешті в пітьмі (після світла):—Ви тут ще? Зраділи.—Покурити можна?—Я вам покурю!..

Перетягнув їх через ярк і поставив під курник, а сам ще в пару хат: нема!

—Ну, гайда до сусіднього села,—повертаюсь. Перелякане: «Пішки?»—Навіщо! Під'їдемо,—заспокоюю їх і ми бадьоро, вже як попало, машеруєм назад. Як тільки останній дах пірнув за горбок, закурюєм і деремось угору. Через п'ять хвилин я гублю їх позаду у млі, але мені байдуже: знайдуть по моїх слідах. Мені цікаво скорше до коней. Нічого: хрумкають собі. Дочікуюсь їх і ми марно силкуємось витягти

санки на гору. Це вичерпує останні сили (в них: я давно вже перестав розуміти, що то—останні сили...) й ми вирішуєм з'їхати вчиз: «Чорт із ним. Скажемо: комсомольці!»— «Еге ж»,— думаю: «такі вони дурні, ці реп'яхи.» Але не заперечую: дочекатися світла не краще...

Виїздимо за село й раптом ясно стає, що по хатах вже цієї ночі не підемо, а як ідем до сусіднього села, то тому, що там в одного з хлопців, комескадрона, є добрий знайомий: ковбасник. Можна, наприклад, в нього посушити чоботи й онучі, а на ранок—до Балти...

У Балті полягали покотом на долівці, підклавши під себе всю «предовську» одіж, але не встиг я промарити перший сон, як його роздерли надвое й кинули на долівку, щоб хлопцям було тепліше й м'якше. В очі нахабно ліз білий день. Хтось пхав мені в руки жовтий кожух і сибірську шапку:—Вбійрайтесь скорше: ходім,—Філіпа піймали. Закривайте обличчя...

Хутко пройшов через кімнату, де сидів він, уп'явши шклянні очі в моторошну прирву...

— Ведіть того... — назвав «пред» його призвисько. Увійшов, як зацькований возк. Я скинув шапку...—Товариш Степовий!—божевільно зрадів хлопець.

«Чому ж ти радієш?»—думав я, журно посміхаючись йому.

«Людині!»—відповіли вже не шкляні, а живі, розумні очі веселого хлопця. «Навколо ці казкові примари,» — довірливо розповідали вони далі: «ну, а ви... Хіба ж я не знаю, що ви справжня людина? Смерть?—дурниці! Хіба ми до неї не звикли в лісі? Жах—ота страшна казка: «чека»...

Охоче виклав мені свої міркування про те, де зараз отаман. Такі цінні, бо ми ж розуміли один одного з півслова. Для нас ліс був простісіньким буденним життям, а, наприклад, для «преда» — дикою, неймовірно плутаною казкою.

— Таки зрадила тебе твоя вдова. Дарма, що під своїм ліжком ховала, — пожартував я наприкінці, відчуваючи, що його жарт не вколе.—Чого—під ліжком, коли й на ліжку місця на двох вистачає, — розійшовся Філіп.

— Це тебе Федонька, — не втерпів «пред» і біль нестерпучої втрати затьмарила очі бандита. Втрати віри в людину? О, ні: — можливости зробити так, як Федоній...

Уночі поїхали в село, де стояв ескадрон (напоготові). Там мало бути моє побачення з уже перевіреним Федонієм. План я мав уже готовий. Треба тільки знати, що думає про мене той хлопець із високим чолом і різнобарвими очима: одно зелене, а друге жовте...

— Семена ми злапаємо, — казав він і чітко вирізувалось од мене темне обличчя з гострим носом назустріч крутому підборіддю, — але як що приїхав уже отаман Степовий, тоді —

біда! Ой, той хитрий... Куди Семенові! И він ніколи не дасться живим...

Тоді я вийшов із темного кутка й скинув комунарку.

— Диви!—весь затрепотів із радощів хлопець,—а я думав: така вчена людина, очі такі великі має (зробив він круги коло очей), бачить усе й — на тобі: з тим кабаном! О, тепер ми його враз! — святкував він трійну перемогу: над розбитою раптом страшною казкою про чекістів, над своїм ваганням, — чи до справжньої сили він прихилився, над своїм сумнівом: чи пощастить доконати діло, від якого, гадав він, залежить його життя... І я знав тепер, що мене Федоній не зрадить ніколи.

У досвітній млі на крутій горі над сонним селом стояло два справжніх, а не фальшованих бандити: під їхніми легкими, як пух, кроками не гнувся мерзлий сніг; мирно спали пси й тоді, як вони їм трохи не на хвості ставали; рівно й вільно дихали їхні легені після бистрого під'йому на круту високу гору. Вони порадилися і розійшлися: один пити тепле молоко з білим калачем, подане дівчиною в пікейному вбранню, а другий... О, той мав тепер досить клопоту!

К І Н Е Ц Ь.

Вона спалахнула, перекутилась на одній нозі й ткнулась носом у куток. Потім тихенько повернула голову:

— Ви завжди так несподівано!

Я не спитав, чи вона всі несподіванки так зустрічає? Як тоді, перед від'їздом, карі проміні мірялись із золотими: хто ясніший?!

— Добре робите: заберіть їх звідси, бо й до весни не додержуться... А втім, знаєте? — щось чудне в мене в голові робиться. Я нічого не розумію.

Я збентежено глянув на неї. Але каре світло було не суворе, не пронизливе, а ясне, тихе.

Тоді я тихенько зануривсь у теплі, прозорі хвили: на дні моря лежала розкрита книга, в якій можна було читати:

«Змагаються дві сили: стара, така люба, рідна, уквітчана мріями й нова — світла, могутня, але ніби холодна, чужа. Однак мені здається, що я починаю кохати її, нову силу, незаквітчану, просту, але все ж прекрасну й т. д.»...

Увечері смерком я знов перегортав оту чарівну книгу на дні моря. А бідний Федоній сидів перепелицею в снігу, чатуючи на двері, де мала з'явитись одна постать у білому кожусі, а за нею друга — в чорному кожусі на кенгуровім хутрі. Тоді він мусив обернутися в кицьку, сову, в що хочеш, тільки так, щоб ніхто на світі не бачив, як він простежить, куди кожуки підуть. Довівши їх до хати (коли б знаття — якої!), бідний хлопець мав обернутись уже в сірого зайця

Й мчати в сусіднє село, куди, ніби «продвідділ», пересунули ескадрон, що грав одночасно ролю затишки: так певні були, що в ті дюрки не полізе. Далі він мав привести ескадрон і оточити хату саме так, як колись навчав мене отаман. Та Федоній теж добре знав, як!..

— До вас! — влетіла вона, вся радісно збентежена, як перед останнім рішучим боєм, що дасть певну перемогу. Аж я глянув пильно на неї: «Невже розуміє?» — й міцно стиснув тоненьку руку (яка вміє конем правити й стріляти; цікаво — в кого тепер?..).

— Є! — шепотів білий кожух, коли шасть! — Федоній: хлопець не втерпів, зробив сам розвідку й теж хотів сповістити, що «є»! Білий кожух чогось зрадів і здуру бовкнув, в якій хаті «є». Тоді я залізним тоном Федонію: — Ви йдіть собі ночувати отуди (мотнув я, де ескадрон), а то нас і так буде забагато... Сирій (Федоніів) кожух ураз пропав у пітьмі, а білий та чорний посунули собі тихими вуличками в «конверт». Чорний кожух був у безжурному, навіть легковажному настрою. Наприклад, забув цигарки. — Не варт! — урезонював білий, — вже далеко та й помітять. — Чого там, пусте! — легковажив чорний, — як же без цигарок?! (Щеб-пак: іноді півгодини часу коштує так дорого, що й за «все достояннє» Республіки не купиш).

По дорозі до нас підійшов «свій хлопець». Ще один... «Ач, пікети розставив», — подумав я: «такий я дурний, щоб про це не кумекнути».

Усі збились у маленькій кухні: отаман, Фотій та ще пара хлопців. На шмалених морозом обличчях ще химерно витанцьовували відблиски радості зустрічі (чи може—каганця, хто його знає). Пікейна дівчина весело брязкотіла глечиком і філіжанками. Цурпалок із цурпалихою блаженно роззявили роти, куди мали стрибати румуни з його рота, де вони як раз переходили Дністер.

Після «пропаганди» перейшли в темну хату: тепер я мав поговорити з отаманом ділово. Всі, крім старих, перейшли, але тільки Фотій дозволив собі прилягти поруч із нами на широке ліжко. Решта шанобливо трималась осторонь: два отамани раду держать. «Поперше, великі зміни в політиці: «чека» заковується, розстріли припинено (це — щоб іздалися без оборони); по-друге, виступ із загроздону відкладається на довгі роки... (це значило, що сидіти тут нема чого й треба тікати). Моя переправа ціла... Так ось: колонія Мангайм, третя хата на шляху, звідси, з півночі (чи є там шлях із півночі на південь?)...» Але він твердо заявляв, що вони лишаються тут. Ось, зараз поговоримо й Фотій поведе далеко, в глухі, йому одному знані нори... «Та-ак? Ага!» — блискає в моїй голові: «ти все ж хитрий звір. Але ти думав, що я прийшов до тебе тільки з планом

пастки? Е, ні: я ж добре знаю, — крути, та не перекручуй... І ти гадаєш, що будеш сьогодні вдосвіта десь на незнаних мені лісових стежках весело реготати з мене?! Побачимо! Що ж, нехай навіть лихо трапиться з Федонієм, з ескадронном, не знаю, з чим, і вони не придуть... Не підеш все одно з хати!» І я почав згадувати ще одну вість, надзвичайно цікаву. Але ніяк, ну ніяк не міг згадати. «Нічого, потім згадаю»... Так, потім, — коли вже нічого іншого не лишиться!..

Двічі затрепихавсь у пільмі сірий птах небезпеки. Вперше: сніг дихнули морозом, чоботи вдарили в долівку, поклали коло себе (напевне) пару краях снігу й пригадали задумливо (так, ні до кого):—Й чого це Федоній підійшов був до хати та й повернув?.. О, як забелькотало моє джерело-колисання-розмова, присипляючи увагу отамана. Щеб-пак! Хіба ж я не пригадав умити, як радив йому стерегтися «особливо цього Федонія»?! Ну, найбільше скаже: перейдемо у сусідню хату (через ярк). А як же звідтам добре буде йому бачити, як оточили приведені Федонієм, «рогаті» хату й—весело реготати?! О, «найбільше»!.. Вдруге: чоботи пішли, подумали надворі, довго—з півгодини думали! потім вернулися, знов поклали краяхи снігу на долівку й прямо до отамана:—чого це Федоній прийшов був до хати й повернув?—Та це ж я сказав йому коло хати, щоб де-інде ночувати йшов!—одрізую я нетерпляче: нахаба, заважає нараді. Звичайно, сказав Федонію я зовсім коло іншої хати, тої, що звється школою. Але зрештою хлопець міг не зрозуміти мене, а я його...—Небезпечно все-таки з ним,—кажу я, між іншим, отаману і з жахом чую, як свердло в кабанячій голові повертається поволі й починає свердлити в другому напрямку. Я збенгежено мацаю: чи груба дошка? й хапаюсь за годинник:

«Однак!»—стрибає ціферблят у зроблену сірником світлу хатку: «не одна з чвертю, а цілих півтори»... Мій мозок починає метушливо бігати по хаті: за щоб учепитись? і аж присідає від задоволення коло Фотієвих ніг: вони поважно лізуть у нові чоботи, які тільки що принесли. Насамперед, можна зробити невеличку спекуляцію: змінити мої чоботи на його, бо мені видали теж нові. Спекуляція не виходить, але комісійні: ціла чверть години! задоволено кладу собі в кишеню... Все? О, ні! Чи ж він здурів, цей Фотій? Нову юхту та в сніг! Змазати! Ну, хоч салом... Ноги думають мить, потім рішуче вилізають із чобіт, які через десять хвилин аж світяться в пільмі. А ми з мозком уже певне заробили ще з півгодини, бо ж так-й добрий хазяїн (хата під бляхою!) не піде, поки не висохне зовсім сало на чоботях.

Однак—висохло! а дзвоник песик ні... гав-гав! «Забута» вістка, замкнена десь у потилиці, тихенько стукає й питає:

«Тепер?»—«Ні ще, голубко»,—відповідаю я й мене рішуче розбірає голод (хіба ж отаман такий діяч, щоб не допомогти в справі «пропаганди?»)... Хліб із салом? Пхе!.. «Смаженицю!»—пропонує пікейна дівчина. Я б охоче попросив: борщ вареники, взвар, ще що—щоб до півдня варити!..

В голові вже дзвоном: «Ну, хлопці, гайда!» й перед очима оця туша, яку чути рукою, бере в кутку карабін та й—прощавайте, назавжди!.. А дзвоник песик—ні ні...

На пічці—хора й тому можна курити тільки в пічку. Моєї цигарки вистачає аж на чверть години. Нарешті з распачем летить в огонь напівспалений мундштук гільзи. Сідає отаман (більш ніхто не курить). Я на лавці коло віконечка спиною туди, звідки йде порятунок, напружую слух так, що аж дзвоники срібні десь дзвінко, дзвінко розливаються й пильно слідкую, як (неймовірно скоро!) зменшується відстань між червоним жучком і білою трубочкою, що її смочке отаман. Забута вістка вже тихенько відчинила двері й стала, чекаючи, на порозі: блідна, в чорному кріслі (на кого траур? о, вона знала!..) Рука попорпалась у кенгуровому хутрі, знайшла собі шіліну, пролізла до того, важкого, твердого: «Вставай, хлопча!»—й потягнула його за вухо: не те ще, а друге. Крицевий хлопець ураз підвівся. О, він добре знав своє діло: коли вістка переступить поріг там, у темній хаті (не тут же, прилюдно, бо ж вона таємна), хлопець: рраз! прямо в кабанячий лоб; Фотій туп туп, ддр—дверима: «Що таке?!»—рраз! йому: куди попало. Решта—зайці...

Серце зиркнуло на ці приготування й (чому гріх таїти!) побіліло...

«Дзін - дзін - дзін - дзін - лі - лі - лі»...—розливались собі срібні дзвоники. Ні! стрибнув я: не дзвоники, а песик-дзвоник... О!!

«Пуф!»—на каганець і смик! на бік фіранку: на білому чорна трісочка жваво, жваво посунула... за лях! «Федоній!»—телепнувся, як не свій, язик... Ще, ще трісочки. Коло мене тяжко засопіло. Я слизнув до пічки...

—Дядько! Біжіть подивіться, що таке!—глухо гукнув отаман. Я піду!—аж закрутило мій язик: щеп пак!—чотирі люїса на хату: в решето!.. Разом зі мною... Але язик не трепихнувся: а як не оточили ще, й вони, інстинктивно, за мною!..

—Нещастя! Москалі!..—аж зайшовся цурпалок.—Скільки?—різнуло.—і-і, сотня!..

«Неправда, вісімнадцять»,—подумав я... Давай палку! Де палка?—метушились усі вже в сінях: пробити віконечко над дверима, кинути бомбу й зараз же в двері-гай.

Я пам'ятаю, що своїх про бомбу попереджено, всі під прикриттям, а в тім...

«Навіщо ж палка? Карабін у руці!»—думаю й одночасно схвильовано кажу:—Хлопці! Я здаюсь. Все одно не розстріляють! І, не спиняючись, кричу:—«Я, отаман Степовий, здаюся!..»—«Виходь!»—сурмить іздала призивно комескадрон.

Дзвяк—рраз! двері... «Степ»... і причинив за собою. Раптом убік: ще куля в спину!..

«Сюди, сюди!»—надривається шепіт під скирдою...—Руки вверх! Руки вверх! Руки вверх!—збентежились червонармійці: бандит тікає. Ще мить—і град куль у спину, бо я забув піднести шапку догори (знак).—Та держу!—кричу я, підвівши руки й, несподівно для себе «крию» так, що ззаду враз тихо: свій!..

По ланці голосно передається, скільки рушниць, набоїв і які пункти треба пильнувати...

Через чверть години Фотій гарно шпурляє на землю карабін і монументальна постать, роскинувши хрестом руки (трохи вгору), поважно суне до комескадрона.

А ще через десять хвилин «славетний» отаман галантно каже мені:

Шаную вас (ім'я, по батькові) за те, що ви так розумно виконало своє завдання!..

Так піймали лісового звіря.

Одеса.

Жовтень, 1923 р.